

Jornades de Foment de la
Investigació

**EL GÈNERE DEL
DOCUMENTAL:
DESCRIPCIÓ
I ANÀLISI
TRADUCTOLÒGICA**

Autor

Javier Herrero

1. A TALL D'INTRODUCCIÓ

En aquesta comunicació volem presentar el disseny d'un projecte d'investigació original que pretenem dur a terme, en el marc del programa de doctorat *Traducció i Comunicació: Teoria i pràctica del discurs* del Departament de Traducció i d'Interpretació de la Universitat Jaume I. Així doncs, tot seguit passem a descriure'l, explicant-ne els objectius que ens marquem, el corpus amb què desitgem comptar, la metodologia emprada i algunes de les hipòtesis que hem elaborat.

2. LA TRADUCCIÓ AUDIOVISUAL

En primer lloc, convindria no oblidar que el nostre treball s'emmarca dins de l'especialitat de la Traducció Audiovisual (TAV, d'ara endavant). Consegüentment, la TAV reuneix una sèrie de característiques que la diferencien d'altres especialitats, a banda de les comunes, com és lògic, i que haurem de tenir sempre presents al llarg del nostre treball si realment volem fer un estudi des de la TAV. Si no fóra així, estaríem parlant d'un treball de traducció general que pren textos de tipus audiovisual com a corpus, i no, estrictament, d'un treball de TAV.

L'especificitat de la nostra especialitat la determina el mode del discurs. La TAV presenta un doble canal, acústic i visual, cadascun dels quals presenta al seu torn signes verbals i no verbals, que la fan diferent d'altres especialitats. Així com aquestes especialitats traductològiques es caracteritzen per fer servir un llenguatge especialitzat concret, en TAV el camp del discurs pot ser molt heterogeni. De fet, en el cas dels documentals, podem trobar-nos amb una multiplicitat de temes. Entre els més habituals podem citar els científics, els històrics o els etnogràfics. Sobre aquests darrers, precisament, tracten els documentals objecte del nostre estudi, com veurem més endavant, en la descripció del corpus.

Com a conseqüència de la combinació d'imatge i text, ens trobem amb una sèrie de restriccions que fan necessària l'adaptació o ajust del material lingüístic de la llengua original (LO) a la llengua meta (LM). Cal establir, doncs, una sincronia que, en el cas dels documentals, serà principalment una isocronia més que no pas una sincronia labial. D'ací que l'estudi de l'ajust constitueixi un dels aspectes principals que pretenem tractar.

D'altra banda, considerem bàsic profunditzar en el context en què s'inscriu la traducció del nostre corpus. De fet, pensem que en general es tracta d'un aspecte fonamental en qualsevol tipus de traducció; ara bé, en el nostre cas ho és de manera especial pel fet d'adoptar, com veurem, un enfocament teòric que repara de manera particular en l'estudi del context, com també per les característiques dels textos del corpus. Cal assenyalar que en parlar del context no ens referim només al de recepció sinó també al de producció. Posar-los en relació ens ajudarà també a descobrir com es *tradueixen* les cultures.

3. OBJECTIUS BÀSICS

Els objectius bàsics que volem assolir són dos: d'una banda, descriure el documental com a gènere, sense endinsar-nos encara en aspectes traductològics; d'altra, analitzar la traducció de documentals, tot seguint la metodologia que a continuació descriurem.

En el primer cas, en descriurem les característiques, la tipologia, les convencions, les funcions o la recepció, entre altres aspectes. En el cas de la traducció de documentals, intentarem buscar regularitats i contrastar les hipòtesis plantejades, a partir de l'anàlisi dels textos.

4. CORPUS

Com a corpus desitgem comptar amb documentals emesos per la Televisió Valenciana (TVV) i per la Televisió de Catalunya (TVC) des de la seua creació. Així doncs, la LM serà el català, en dues de les seues varietats, el valencià i el català central, conformadores dels models lingüístics seguits per les cadenes de televisió esmentades.

D'altra banda, creiem que és convenient acotar també el tipus de documentals segons el tema de què tracten. Dins dels grans blocs temàtics que hem assenyalat en l'apartat 2, optarem per aquells que giren al voltant d'aspectes etnogràfics, perquè creiem que s'adiuen millor a les característiques del nostre treball, que també es planteja l'anàlisi del tractament dels aspectes culturals en les traduccions, entre altres aspectes.

Per tal d'observar l'evolució de les traduccions al llarg del temps, la nostra anàlisi tindrà en compte documentals corresponents a tres etapes de les cadenes de televisió estudiades: una inicial, una altra intermèdia i una darrera més recent. De cadascuna de les etapes —i per a cadascuna de les televisions—, triarem dues sèries de documentals, i de cada sèrie, n'analitzarem cinc. Això fa un total de 60 documentals analitzats (amb la seua corresponent traducció, òbviament). Ens sembla una xifra equilibrada, ni massa alta com per impedir una anàlisi suficientment profunda, ni massa baixa com perquè els resultats que ens proporcione l'anàlisi del corpus puguin ser suficientment representatius.

5. METODOLOGIA

Si ens detenim ara en els aspectes metodològics, començarem per definir el tipus d'estudi que volem dur a terme, tot partint de la ja clàssica divisió establerta per Holmes (1988). En aquest sentit, ens hem decantat per un estudi descriptiu.

Nosaltres pretenem reflectir com es tradueix —realment— i no com s'hauria de traduir —idealment—. Ens interessa descobrir com es tradueix (i això, al nostre parer, requereix una anàlisi minuciosa, sobretot si a més de conèixer com es tradueix volem saber-ne les raons). A més, ens sembla perillós deixar de banda l'estudi de les condicions que presenta el món real, perquè la traducció no té lloc en una torre de vori sense cap influència dels factors que la realitat hi imposa.

No obstant això, pensem, com Holmes, que la divisió que ell planteja no pressuposa compartiments estancs, totalment independents uns dels altres. Per això, tot i que l'orientació metodològica siga fonamentalment descriptiva en el nostre cas, no tanquem les portes a possibles aplicacions.

Creiem que qualsevol estudi de qualsevol disciplina hauria de ser, d'alguna manera, profitosa per a l'objecte d'estudi de la disciplina. La descripció, en sí mateixa, pot resultar-ho si posteriorment se sap interpretar i s'aprofita amb un esperit crític. De tota manera, es tractaria d'una aplicació posterior, més que no part de l'estudi, que idealment ha d'oferir els resultats de la manera més objectiva possible, dins del marge de subjectivitat inevitable en tota activitat humana.

Pel que fa al marc teòric, haurem de distingir entre les disciplines que poden ser útils per a la part de descripció del documental i els aspectes pròpiament traductològics. En tots dos casos cal que el nostre treball siga interdisciplinari. En el primer, la interdisciplinarietat queda justificada pel caràcter heterogeni del mateix text audiovisual. Per tant, hauríem de recórrer a les teories dels mitjans audiovisuals, a la lingüística textual i a la semiòtica (d'aquestes dues darreres disciplines ens interessa observar la concepció del documental des del punt de vista de la tipologia textual i del gènere).

D'altra banda, dins dels models teòrics propis de la traductologia, ens basarem, dins del marc dels estudis descriptius de traducció, en l'anomenada teoria del polisistema. I diem ens basarem perquè evidentment no seguirem totes les propostes d'aquesta teoria fil per randa, sinó aquelles idees que ens semblen de profit; ara bé, com és evident, tindrem en compte els conceptes bàsics del model polisistèmic. Dos d'aquests conceptes són, d'una banda, l'estudi de les normes, i de l'altra, la consideració que s'hi dona a la recepció del producte traduït.

A l'hora d'estudiar els models lingüístics vigents en la cultura meta i els aspectes sociològics que poden influir en qüestions lingüístiques, recorrerem també a disciplines com ara la sociolingüística.

Un altre aspecte metodològic habitual en els estudis de traducció és el que en determina l'orientació, és a dir, si partim d'un nivell macrotextual cap a un altre microtextual o a l'inrevés. Dit d'una altra manera, si fem servir una estratègia *top-down* o bé *bottom-up*. Sembla que darrerament hi ha una tendència que es decanta per la primera, tot i que hi ha qui, com Baker (1992), prefereix la segona amb una finalitat didàctica. En qualsevol dels casos, no considerem que siga un aspecte metodològic especialment rellevant, ja que la importància de l'anàlisi rau més aviat en no descuidar cap dels dos nivells, més que no en la direcció que se segueix; no convé quedar-se en la superfície, però tampoc analitzar els aspectes microtextuals independentment del context.

Però com que hem de triar i començar per algun dels dos nivells, elegirem el que va de dalt a baix, és a dir, l'anomenat *top-down*, perquè el nostre estudi no va dirigit directament i específicament a aprenents de traducció. Tot partint del nivell macrotextual, hi analitzarem el procés, els factors externs i la funció o les funcions de les traduccions, la qual cosa ens permetrà formular més hipòtesis. Posteriorment, descendirem al nivell microtextual, al producte en sí, per a analitzar-lo detalladament i comprovar d'aquesta manera si s'acompleixen les hipòtesis plantejades. Amb això tornarem novament al nivell superior. En realitat, com pot observar-s'hi, no ens trobem davant d'una estratègia unidireccional, que acaba en el nivell microtextual sinó que es tracta d'un moviment circular. Per aquesta raó ens sembla més encertat parlar d'una estratègia *top-down-top*.

A més a més, volem fer un estudi que estiga orientat tant al procés com al producte. Cal matisar, però, que quan parlem de producte ens referim a les *fases* de la traducció, i no al procés mental, cognitiu, en el sentit que el defineix Holmes en el seu article, és a dir, "what exactly takes place in the 'little black box' of the translator's 'mind'" (1988:72). Aclarit això, pensem que cal observar totes les fases de la traducció per tal d'esbrinar els motius de les decisions preses durant l'activitat traductològica, doncs ja hem assenyalat que no ens interessa només descobrir-hi regularitats, sinó també saber-ne les raons que puguen motivar-les.

Però al mateix temps, també ens interessa l'estudi de la traducció en tant que producte (com és característic dels enfocaments basats en la teoria del polisistema), per mirar de conèixer el funcionament de les normes de traducció en la cultura meta i la recepció del text traduït; al cap i la fi, les traduccions funcionen en el context d'arribada i hem de pensar també en els destinataris finals si no volem desvirtuar bona part del sentit del fet de traduir.

El següent aspecte metodològic que ara exposarem és el de l'obtenció de les dades. Una volta més, ens hi hem inspirat en Toury (1995:65). Aquest autor destaca dues fonts d'obtenció de dades: les textuals i les extratextuals.

Les primeres, com resulta lògic, són aquelles que proporciona l'estudi dels textos, és a dir, del TO i del TM (cal observar, en aquest punt, que prenem també en consideració la informació continguda al TO, contràriament a la posició més ortodoxa del polisistema).

Quant a les fonts extratextuals, comptem en principi amb les que tot seguit esmentem:

- els *agents humans* de la traducció **I**: totes les persones que poden intervenir en el procés de traducció, és a dir, no només traductors i ajustadors sinó també productors, distribuïdors, responsables d'estudis de doblatge, responsables de les cadenes de televisió, assessors lingüístics, receptors, etc.
- estadístiques (per exemple, els índexs d'audiència poden ser útils per a l'estudi de la recepció dels productes traduïts)
- llibres d'estil i manuals de traducció (per observar si influeixen en les decisions de traducció i, consegüentment, si ajuden a fixar regularitats)

HIPÒTESIS

Com venim dient al llarg d'aquesta presentació, buscarem de descobrir si hi ha un seguiment de normes o regularitats en la traducció de documentals i d'escatir-ne les raons, en el cas que n'hi haja. Això fa que ens plantejem unes hipòtesis, com sol ser habitual en la metodologia científica. Nosaltres les hem elaborades a partir de la proposta de Toury (1995).

Cal dir ací que aquest autor fa servir el concepte de norma en tant que allò que és recurrent o normal en una sèrie de traduccions o en la traducció en general. Per tant, no en fa un ús en sentit prescriptiu, com a l'accepció habitual de la paraula podria fer semblar. Hem decidit mantindre el terme per tal de ser coherents amb la terminologia emprada per l'autor, perquè a més a més, ja s'ha convertit en habitual i entenedor en el context dels estudis sobre la traducció i, especialment, en el marc de la teoria del polisistema. Es tracta d'un terme que ja forma part del metallenguatge de la disciplina, com pot comprovar-s'hi en consultar qualsevol enciclopèdia destacable sobre traducció.

Abans d'introduir-nos plenament en les hipòtesis en sí, ens agradaria defensar-ne l'ús, davant d'alguns recels sobre el condicionament que imposen als treballs. Nosaltres tractarem de ser tan objectius com ho permet una activitat humana, de manera que no mirarem de aconseguir la comprovació de les hipòtesis a qualsevol preu; si no s'hi aconsegueixen, ho reconeixem tranquil·lament i tornarem a formular-les. El que volem deixar palès és que les hipòtesis, almenys en el nostre cas, ens serveixen de punt de partida, són les desencadenants de la recerca i ens mouen a plantejar-nos preguntes i començar a investigar. Fet i fet, formen part del mètode científic i dels estudis empírics, i encara que la traducció no siga una disciplina com la física o les matemàtiques, els mètodes d'aquestes poden resultar-hi ben profitosos. A més, al cap i a la fi, les ciències exactes també es renoven contínuament i els postulats de fa anys també perden vigència amb el temps.

Com havíem anunciat, l'elaboració de les nostres hipòtesis prenen com a punt de partida les normes definides i classificades per Toury (1995): norma inicial, normes preliminars i normes operatives. Tot seguit mostrarem algunes de les hipòtesis que hem elaborat, d'acord amb aquestes normes.

La norma inicial

La norma inicial centrarà bona part de la nostra anàlisi. Intentarem veure si la traducció de documentals s'orienta cap al text de partida o si, al contrari, tracta d'acostar-se als usos de la cultura receptora. Fent servir de nou la terminologia de Toury, si preval l'adequació (a la cultura d'origen) o l'acceptabilitat (en la cultura meta).

Nosaltres pensem que aquesta estratègia pot seguir-se de manera conscient o apriorística, és a dir, predeterminada des d'un primer moment, anterior a l'inici de la tasca del traductor, però també és

possible que la tendència cap a l'adequació o cap a l'acceptabilitat no estiga buscada voluntàriament. Obviament, també pot passar que cap de les dues orientacions predomini i s'impose a l'altra. Això sí, podem estar absolutament segurs que ni l'adequació ni l'acceptabilitat es manifestaran de manera exclusiva; com apunta Toury en aquest sentit, “it is unrealistic to expect absolute regularities anyway, in any behavioural domain” (Toury 1995:57).

Què pensem nosaltres que ocorrerà en el nostre corpus? Fixem-nos en alguns aspectes que ens en poden donar alguna pista per proposar hipòtesis. En primer lloc, ens sembla el fet que la LM (el català) es trobe en procés de normalització afavorirà l'acceptabilitat.

Tanmateix, la LO (l'anglès) s'inscriu en una cultura que podem considerar hegemònica i això esdevé un factor que fa prevaler l'adequació. Només cal fixar-se en els coneixements que tenim, almenys a Europa Occidental, dels elements culturals nord-americans, davant d'altres geogràficament més pròxims. Per això no resulta difícil mantindre en una traducció una referència a un fet cultural dels EUA, perquè hi estem força familiaritzats (per les raons que siguen).

Així doncs, d'entre tots els aspectes que poden determinar l'orientació cap al TO o cap al TM, ens sembla molt i molt interessant el tractament que, en traducció, s'ofereix als referents culturals.

D'altra banda, també hem de ser conscients del gènere amb què treballem i el tipus textual que hi predomina. En el nostre cas, la funció bàsicament informativa dels documentals, com també un cert grau d'autoritat que hi transmeten, són factors que fan pensar en un acostament cap al TO, de manera que de nou hi hauria adequació.

En resum, no sembla que a priori puguem determinar l'orientació que s'hi seguirà. A més, haurem de considerar-hi més factors que descobrirem quan analitzem el nivell macrotextual, com també haurem d'observar com les decisions preses en el nivell microtextual poden fer palesa una orientació o l'altra (o cap de les dues).

Les normes preliminars

Aquestes normes són de dos tipus. En primer lloc, aquelles que fan referència a la política de traducció, és a dir, les que determinen què es tradueix i per què. Hem observat, en aquest sentit, que hi ha una descompensació significativa entre la quantitat de documentals traduïts i els de producció pròpia. Evidentment, no ens referim només als documentals del corpus triat, sinó a la política de traducció general pel que fa al gènere. De fet, també ens sembla interessant analitzar quina és la política que se segueix en altres gèneres audiovisuals i, fins i tot, en altres tipus de traducció, perquè així obtindrem una visió més àmplia del fenomen i podrem fer comparacions que confirmen o no algunes tendències de política de traducció.

Una altra de les nostres hipòtesis és que, de la mateixa manera que en un sistema literari hi ha textos més o menys canònics, també en el cas dels documentals passa igual. Per això tenim la intuïció que hi ha documentals considerats de més prestigi que reben un tractament traductològic especial (terminis de lliurament més amplis, traductors amb experiència, etc.)

Finalment quant a aquest primer tipus de normes preliminars, una de les hipòtesis de les quals estem més segurs és la relativa a l'origen dels documentals traduïts en el context analitzat. Creiem que les estadístiques ens podran confirmar que la majoria de documentals que es tradueixen pertanyen a una cultura —diguem-ne— angloamericana.

L'anomenada direcció de la traducció (en anglès, *directness of translation*) determina el següent tipus de normes preliminars. Es tradueix directament a partir de l'original o s'utilitza una llengua o versió intermèdia? Es tradueix sempre cap a la llengua materna o també es fa traducció inversa?

Per a la primera pregunta, barallem la hipòtesi que en l'àmbit geogràfic del nostre estudi s'utilitza algunes voltes una llengua intermèdia, normalment el castellà, tant per l'accessibilitat que s'hi té com pel prestigi o fiabilitat de què gaudeix. Per a la segona pregunta, pensem que no sempre es tradueix cap a la llengua materna, o més específicament, que hi ha persones amb l'anglès com a llengua materna (o qualsevol altra) que tradueixen cap al català.

Les normes operatives

Les normes operatives són les que, com diu Vidal (1995), guien les decisions durant el procés de traducció, i es divideixen en matricials i en lingüísticotextuals.

Les primeres se centren en la distribució del material lingüístic i la formulació verbal (aspectes com ara la distribució, la segmentació textual, el grau de *fullness of translation* i les omissions, addicions, aclariments o compensacions). La nostra hipòtesi és que hi ha una tendència a respectar la distribució del material textual del TO, motivada en part per la restricció que hi imposen les imatges, però moltes vegades independentment d'aquesta subordinació. D'una altra banda, les necessitats d'ajust provoquen que s'haja d'optar per omissions, mentre que en altres ocasions caldrà introduir explicacions. Per consegüent, intuïm que en funció de la importància que el traductor atorga a certes parts del text o d'una frase, opta per l'omissió o per l'explicitació.

Les segones tenen en compte la selecció del material lingüístic, és a dir, són les corresponents al nivell microlingüístic i valoren aspectes concrets com poden ser la tria lèxica, la construcció de les frases, etc. Podríem dir que a través d'aquestes normes pot deduir-se l'aplicació d'un model de llengua determinat, que pot proposar-s'hi mitjançant manuals d'estil o criteris lingüístics orientats cap a productes televisius. Segons la nostra observació, considerem que en el cas de TVC les traduccions segueixen un model de llengua més aviat explícit, mentre que en el cas de TVV també s'hi segueix un model de llengua, però en aquest cas, implícit i per això, d'alguna manera, menys uniforme.

6. A TALL DE CLOENDA

En definitiva, esperem poder acomplir els dos grans objectius marcats, descriure el gènere del documental i analitzar-ne la traducció en l'àmbit geogràfic valencià i català, tot mirant de descobrir-hi possibles regularitats que revelen l'existència d'una sèrie de normes seguides en l'activitat de la traducció de documentals.

També intentarem descobrir les raons per les quals se segueixen (o no) aquestes normes i per fer-ho pararem especial atenció als factors contextuals. Els resultats que n'obtidrem podran ser considerats una mostra de com es tradueixen documentals en l'àmbit escollit. Això no voldrà dir que siga la millor manera de traduir-los, sinó senzillament la manera en què es fa en la realitat, independentment de la valoració que s'hi puga fer. En aquest sentit, podem oferir alguna valoració personal de les decisions traductològiques preses, però serà sempre puntual i no mai el nostre objectiu principal. Que no ho fem no vol dir que no es puga fer en estudis d'un altre estil, sempre que la valoració estiga raonablement fonamentada o, almenys, quede clar que es tracta d'una valoració personal, subjectiva, producte dels gusts personals i no de veritats exclusives en traducció. Cal aclarir que ens referim a solucions que no pugen considerar-se veritables errors de traducció (com ara els de incorreccions lingüístiques o els contrasentits).

D'altra banda, confiem que el nostre treball contribuïska a reforçar la idea que les traduccions audiovisuals, en aquest cas representades per la traducció de documentals, no són traduccions dolentes, com algunes voltes sol pensar-se, sinó que estan condicionades per una complexa sèrie de factors motivats tant pel sistema lingüístic i cultural en què es troben inscrites com per les restriccions específiques del mode audiovisual.

Al mateix temps, és possible que l'estudi servisca com a *stepping stone* d'altres amb un enfocament diferent, com aquells aplicats a la didàctica de la traducció, o simplement que els resultats obtinguts puguem adaptar-se a l'ensenyament de la traducció o siguem de profit com a reflexió al voltant de la manera de traduir, tot avivant l'esperit crític dels aprenents. La qüestió és que som conscients que el nostre no és un estudi que pretén ser definitiu sinó una contribució més als estudis sobre TAV susceptible de complementar-se o d'aprofitar-se per a unes altres fins.

Per a concloure, no caldria ni dir que, com pot ocórrer amb qualsevol programació, la que hem elaborat per al nostre treball està subjecta a canvis en funció de l'evolució de l'estudi, de les dificultats amb què ens puguem trobar o de les adaptacions que considerem oportunes de fer-hi. Siga com siga, el disseny que hem exposat és el que hem concebut d'una manera ideal. Esperem dur-lo a terme satisfactòriament.

7. BIBLIOGRAFIA

- AGOST, R. (1999): *Traducción y doblaje: Palabras, voces e imágenes*. Barcelona: Ariel.
- BAKER, M. (1992): *In other words. A coursebook on translation*. Londres: Routledge.
- CHAUME, F. (2000): « La traducción audiovisual: Investigación y docencia », a *Perspectives: Studies in Translatology*, 7:2. Copenhagen: Museum Tusculanum Press.
- DELABASTITA, D. (1990) : « Translation and the Mass Media », a Bassnett, S., Lefevere, A., (eds.) : *Translation, History and Culture*. Londres: Pinter.
- EVEN-ZOHAR, I. (1990): « Polysystem Studies », a *Poetics Today*, Vol. 11, nº 1. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- GORIS, O. (1993) : « The Question of French Dubbing : Towards a Frame for Systematic Investigation », a *Target*, 5 :2.
- HOLMES, J.S. (1988) : *Translated! Essays and Papers on Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.
- IZARD, N. (1998): *Traducció audiovisual i creació de models de llengua en el sistema cultural català*. Tesi doctoral inèdita, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra.
- KARAMITROGLOU, F. (2000): *Towards a methodology for the investigation of norms in audiovisual translation*. Amsterdam / Atlanta: Rodopi.
- TOURY, G. (1995): *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam / Filadèlfia: John Benjamins.

- VIDAL, M.C.A. (1995): *Traducción, manipulación, desconstrucción*. Salamanca: Colegio de España.

8. ANOTACIONES

- 1 Aquestes persones ens facilitaran la informació a través de qüestionaris o entrevistes, per exemple